

RÓKUS*

Rókus Szegednek a XVIII. században bontakozó városrésze. Semmi nyoma, hogy területén az előző időkben komoly település lett volna. Vízjárta, alacsony felszíne erre nem is volt alkalmas.

A XVIII. században nagyvárossá fejlődő Szeged már csak nyugat felé, az 1715 táján emelt Eugenius árkán kívül terjeszkedhetett. Ezt a piactér és tanácsház új elhelyezése is mutatja, a mai Széchenyi téren, vagyis már az ősi Palánkon kívül. A város népfölöslege, illetőleg a bevándorló idegenek későbbi rétege itt, nagyjából a mai Kossuth Lajos sugárút, a két körút és a Kálvária utca közötti területen talál magának lakóhelyet. A törzslakosság leginkább Felsőváros, kisebb részben Palánk és Alsóváros szegény népéből, ágrólszakadt bevándorlókból került ki. Később, a század végén itt jelölték ki a zsidók lakóhelyét is. Foglalkozásra nézve leginkább céhen kívül rekedt mesteremberek, továbbá kiskereskedők, vásározók, fuvarosok, napszámosok telepedtek eredetileg itt meg.

Itt épült egy nagy kaszárnya, a mai Rákóczi tér táján, itt volt egy partosabb helyen a *Mars mezeje* néven emlegetett katonai gyakorlótér, nagyjából a mai Marx (Mars) tér helyén. A Mars mezeje egyúttal a nagy országos vásárok színhelye volt. Itt állott, nem messze a mostani dohánygyár (ma ruhagyár) táján a *Budai kapu*, másként *Kecskeméti kapu* is, amelyet éjszakára lezártak. A rókusai nyomáson, vagyis a mai vasútállomáson kívül, a mostani *vásárállás* (= marhavásártér) táján állott 1879 előtt az akasztófa és rabtemető (a mai Gyula-telep helyén).

Később innen Rókusról indult Pestre a *gyorsparaszt* is, vagyis a Szeged—Pest között létesített forspont, utazási vállalat. A *forsontház* a mai Attila utcán volt. Nem csoda, hogy ezen a tájon igen sok fogadó, beszálló vendéglő, sőt csárda, lebúj keletkezett, amelybe nemcsak az itt megforduló kalmárok, mesterek szállottak meg, olykor ki is mulatva magukat, hanem a régebbi városrészek kötöttebb hagyományok között élő »tisztes« polgárai is. Ma is élő szólások: *Rókusra, ha rossz vagy!* (= ott kitombolhatod magadat), továbbá *gyerünk Rókusra javulni* (= mulatni, kirúgni a hámból), az itteni könnyűvérű csárdáslányok között. (Olykor akkor is mondják, ha valakinek Rókuson akad dolga.) Egy régi szegedi nóta szerint:

Cseh Daninak jól van dóga
Jerikóbú mönt Rókusra.
Öleli babáját,
Kedves Bábikáját.
Úgy éli világát.

* Részlet szerzőnek egy Szeged városrészeiről szóló munkájából.

Rókusnak nyári szórakozóhelyei is akadtak. Ilyen volt a Franciahegyen telepített erdőségnek, a rókusai Makkoserdőnek egyik nyári vendéglője, az árvíz előtt közkedvelt *Nyargali*, amelyet a társadalom minden rétegéből szívesen kerestek föl. A *Budai nagyutcán*, a mai Kossuth Lajos sugárúton állott a múlt század első felében a *Pacsirtakert* nevezetű nyári vendéglő, amely egyúttal nyári színpódium, a könnyű műzsa hajléka is volt. A századvég rókusai fiatalsága a *Pille* tánchelyen (Csongrádi sugárút) szórakozott. Mind ezekből érthető Rókus régebbi tréfás *javulóhely* neve is. Akadnak Rókusnak más, mosdatlanul szellemes megjelölései is.

Egyébként Rókussal kapcsolatban egyéb szólás is él. Így Ferenczi János jegyezte föl (1872) ezt a nyilván félnépi hasonlatot: *Fölségös, mint rókusai kántornak a fagyos karaláb*, ami főleg silány ételre mondott gúnyos dicséret. A rókusai kántor ugyanis a vadászaton úgy megéhezett, hogy más híján fagyos karalábét volt kénytelen enni, de azért azt mondotta rá, hogy fölséges. Valószínűbb azonban, hogy itt öngúnyról van szó, miután Rókus mulatós népe nem túlságosan támogatta az eklézsiát.

Az egykor nagy hírű szegedi újság, a Szegedi Napló vasárnapi, *Hüvelyk Matyi* c. élc lap-mellékletének állandó alakja volt az ágrólszakadt, dologkerülő, de folyton politizáló, szellemes *Kötsönös Rókus* közpolgár, nyilván Tömörkény alkotása, aki mondókáját mindig így kezdte: *Tisztolt úr, vögye mög a házamat!* A figura, illetőleg szólás megértéséhez tudnunk kell, hogy Rókus szegényebb néprétegei az árvíz után csak 50 év alatt törlesztendő államkölcsonnel — innen népies *ötvenéves péz* neve — tudták házukat fölépíteni. Hallható volt az ilyen háznak *muszájház* elnevezése is. Részben a rókusiakat sokszor jellemző könnyelműség, részben pedig a nehéz megélhetési viszonyok miatt a házeladásal iparkodtak kötelezettségeiktől szabadulni. Egykori újsághírek szerint a múlt század nyolcvanas éveiben nem volt ritka, hogy potom pénzért, sőt egy-egy kiadós reggeliért adta el egyik-másik mának élő *Kötsönös Rókus* a házát. Őrült, hogy megszabadult tőle, mint valami nagy betegségtől. Volt olyan is, aki ingyen odatestálta valakinek, sőt állítólag akadt, aki megszökött államkölcsonnel házától.

A városrész Rókus nevét egyébként arról a *Szent Rókus*-kápolnától kapta, amelyet a pestisjárvány, régiesen *gugahalál* emlékezetére emeltek a mostani templom táján, a Budai kapu közelében, ahol a járványos betegek számára lazarethum (járványkórház) is volt. A kápolnát a járványos betegek védőszentjének, Szent Rókusnak tiszteletére emelték ugyan, a város fogadalmi ünnepül azonban mégis *Vasas Szent Péter* napját (aug. 1.) választotta, mert ezen a napon kezdett a vész alábbhagyni. A város népe a barokk időket jellemző módon megfogadta, hogy ezt a napot 100 esztendőn át a legnagyobb ájtatossággal fogja megünnepelni. Előző napon a hívek szigorúan böjtöltek, Vasas Szent Péter napján pedig körmenetben vonultak az egyes városrészek a kápolnához, később a templomhoz, ahol prédikációval és misével megkezdődött a búcsú. A fogadalmat 1838-ban megújították, de 1938-ban már nem. A kultuszt az első világháború söpörte el. A fogadalom emlékezetét ma már szinte csak a Vasas Szent Péter utca és az új templom homlokzatának Szent Rókust és Vasas Szent Pétert együttesen ábrázoló domborműve őrzi.

Szent Rókus barokk kápolnája hamarosan az új városrész magja lett. Később fatemplomot toldottak hozzája, amelyet a nem rókusiak csúfságból *temp-lompajta* néven is emlegettek. Innen származik ez a régebben élő csipkelődés

is: *Rókus város jól csinálja, akolba jár papja, nyája*. A mondóka azonban másra is céloz. Éspedig arra, hogy elsősorban Rókus gondoskodott a folyton fejlődő, népesedő, katonai helyőrséggel is rendelkező város húsfogyasztásáról. Északnyugati része, a mai Szatymaz utca környéke régi térképeken *Juhászváros* néven is szerepel, ami a fehértói juhászok egykori téli szálláshelyeire, karámjaira utal. Ezzel függ össze, hogy a piacon sátor alatt élő juhhúsárusok, népiesen *juhvágók, cincárok, juhincárok* túlnyomórészt rókusiak voltak. Ez magyarázza meg továbbá azt is, hogy a szegedi szűcsök, tímárok, bocskorosok túlnyomó része Rókuson, illetőleg a szomszédos Felsővároson élt.

A birkatartásnál is jelentősebb volt azonban a rókusi disznóhízlalás. A XVIII. század végén a városrésznél *Kukoricaváros* neve is előfordul, ami virágzó kukoricatermelésre utal. Nyilván Szegeden is, mint az ország egyéb helyein eleinte ingyenes földek kiosztásával buzdították a szegényebb néprétegeket a kukorica fokozottabb termelésére. Ezért illették azután a rókusiakat a *kukoricapolgár*, a rókusi papot a *kukoricapap*, a rókusi fiatalságot pedig a *kukoricagyerök* tréfás megtiszteltetéssel.

A kukoricatermelés a disznóhízlalásnak, mint szabad népi iparágak kibontakozásához, disznóhízlaló aklok építéséhez vezetett, így tehát a csúfolódó versike mindenképpen találó. A rókusi disznóvágók nemcsak a város ellátásáról gondoskodtak, hanem szalonnát, zsírt Pestre, továbbá nyugat felé is szállítanak az egész XIX. század folyamán, főleg amikor a vasúti közlekedés jelentőssé válik. Érthető az is, hogy Rókus a méltán nagyhírűvé vált szegedi szalámiipar bölcsője.

A szegedi szalámigyártás a hatvanas években bontakozik ki, amikor a húsárak hanyatlása arra ösztönözt néhány rókusi disznóvágót, hentest, — Lippay, Szemmári, Kiss György az úttörők —, hogy a disznóhúst szalámvá, régiesen *olasz kolbásszá* dolgozzák fel. Olasz szakmunkásokat is szerződtettek. A rókusi hentések talán lombardiai katonáskodásuk alatt ismerkedtek meg a szalámvival. Az első időkben fokhagymás és majorannás szalámit is készítettek. A szakmát később Czinner Testvérek, de különösen Pick Márk vállalkozói szelleme világmárkává emelte. Az ő első gyáraik is Rókuson voltak.

Rókus kukoricatermelésével függ össze a *kácsavágó* mesterség is. A kácsavágók máig olyan, leginkább rókusi kofaasszonyok, akik frissen föltisztított és darabokra vágott, olykor tömött aprójószágot árulnak a piacon. Az ipar kifejlődése nem véletlenül kapcsolódik Rókushoz, ahol 1879 előtt hatalmas vízállások, *kácsafészek*, *paskomok* (=zöld legelők) voltak, alkalmasak az aprójószág nevelésére. Az már a hagyományok erejére jellemző, hogy az aprójószág exportjára alakult hűtőház is az első világháború után Rókuson létesült.

A birka, de főleg a disznó feldolgozásával visszamaradt hulladékok rendszeres felhasználásából születik meg a rókusi szappanfőzés, amely *szegedi szappan* néven a múlt században országos hírre jut, még az egykorú gyógyszerkönyvekbe is belekerül. A szappanfőzés a Fehértó partjain söprött sziksóval történt, amelyet alkalmas lúggá a szintén leginkább Rókuson élő *lúgöntők* dolgoztak fel. Ezek a lúgöntők birkafejtőből gyertyát is készítettek. Vásárokra is eljártak, ahol a gazdasszonyoknak hordóból mérték ki a háziszappan főzéséhez szükséges lúgot. Ma már hírmondójuk sincsen.

Rókus az árvíz előtt, éppen vízjárta jellegénél fogva, több kisebb egységre tagolódott. Ezek a következők: *Franciahögy* (=a Csongrádi sugárút mentén,

de a körtöltésen belül), *Názáret* (= a mai ruhagyár környéke), *Róma* (= a ruhagyártól délre, a Dorozsmai sor és a körtöltés között), *Jerikó* (= a Kálvária, a bajai országtól, körtöltés és Róma közötti rész), *Kálvária* (= a mai Kálvária környéke). Valamennyi a XVIII. században szőlőhegy is volt. Ezeknek az elnevezéseknek nyilván mágikus hátterük, védelmező jellegük is volt.

Rókus egyéb régi belső részei: *Juhászváros* (= a mai Szatymazi utca környéke), ahol még a múlt század derekán is a fehértői juhászok téli szállásai voltak, *Tyúkbögy* (= Rókus északkeleti része, sok tócsával), *Nagytanka*, *Kistanka* (= a mai köztisztasági telep helyén), *Nádas* (= a mai Nádas utca táján), *Velence* (= vízállásos rész a Marx tér táján, nyilván a múlt században Velencében is szolgált szegedi fiak ajkán született). Ezek a területek jórészt már beépültek, nevük csak elaggott öregektől hallható. A vízállások nevei közül ismeretes a *Szűkgyatyszár* (= ma már közelebről meg nem határozható vízállás), *Vértó* (= tó a Franciahegy-dűlőben. Nevét onnan kapta, hogy a régi, Rókuson levő vágóhid szennyvizét ebbe eresztették), *Búvártó* (= a Kossuth Lajos sugárúti sportpályával szemközt. A név eredete ismeretlen), *Csődörös tó* (= a körtöltésen kívül, a budapesti országtúttól délre). Nevét a szomszédságában levő régi ménteleptől kapta).

Rókus vízelőtti utcanevei közül helyrajzi, illetőleg művelődéstörténeti jelentőségű: a *Budai országút*, népiesen *Rókusi nagyutca* (= Kossuth Lajos sugárút), *Kistemető utca* (= a mai Feltámadás és Pacsirta utca táján), *Juhász utca*, *Tyúkbögy utca*, *Kácsafészök utca*, *Akol utca* (elnevezésük a fentiebbekből érthető). Az *Epröskert utca* a mai ruhagyár táján telepített eperfaerdőre utal. A *Mars mezeje*, *Mars tér* elnevezéséről már szólottunk. A *Zsidótemető utca* a mai Gogoly (Polgár) és Rigó utca táján a múlt században itt levő zsidótemetőről, az *Ördögluk utca* a mai Gogoly (Polgár) utca dereka táján levő mély tócsa után, a *Határ*, vagy *Gránic utca* a mai Csongrádi sugárút táján, Rókus és Felsőváros találkozásától nyerte a nevét. Nyilván családnév nyomán keletkeztek a *Mihály utca* (= ma Pulcz utca), *Rácz utca* (= ma Árvíz utca), *Árva utca* (ma is így), *Zákány utca* (ma is így), *Puskás köz* (ma Puskás utca). Ismeretlen eredetű a *Veréb*, *Lehel*, *Ilona*, *Terézia*, *Vendel utca* (talán Szent Vendelnek, a juhászok védőszentjének szobra után) neve. A *Takács utca* (ma Bakay Nándor utca) a nagyhirű Bakay család kötélverő műhelyéről kapta a nevét, amelyből később a Szegedi Kenderfonógyár fejlődött A *Szűcs* és *Szappanfőző utca* nyilván foglalkozásokra utal.

Vendégfogadó, bolt cégére, ház emlékeztető jele után kapták nevüket a *Törökfej utca* (ma Török utca, a Kossuth Lajos sugárút 17. számú házon látható turbános török fej után), *Háromkorona utca* (= Korona utca, ma Hajnóczy utca. Egy vendégfogadó után, amelynek cégére a vendéglők és utasok védőszentjeinek, a napkeleti Háromkirályoknak koronáját példázta), *Kékkakas utca* (= a mai Vadász utca táján), *Háromdob utca* (a mai Zákány utca keleti felén), *Fehérló utca* (ma Hétvezér utca), valamennyi eredetileg kocsmacégérről kapta a nevét.

Az árvíz után keletkezett hivatalosan megállapított rókusai utcanevek közül találónak mondható mindaz, ami az 1879. évi árvízzel függ össze. Ez tudvalevőleg Rókus felől özönlötte el a várost. Ilyenek a *Gergely utca* (a víz márc. 12-én, Gergely napján tört be), *Petresi utca* (a Tisza a Petresi töltésnél, Algyó táján szakította el a gátat), *Pulcz utca* (temesvári hadtestparancsnok, aki a men-

tési munkálatokat személyesen irányította, igen nagy érdemei voltak), *Árvíz utca*, *Hullám utca*, *Föltámadás utca*.

Sikerültek azok az új utcanevek, amelyek földrajzi állapotokat tükröznek: *Körtöltés sor*, *Francia utca* (mert a Franciahegy felé vezet), *Óthalom utca*, *Szatymazi utca*, *Kisteleki utca*, *Dorozsmai sor*, továbbá *Fertő utca*, *Nádas utca*, *Kórház utca* (ma Boros József utca).

Önkényesen megállapított utcanevek: *Tavaszi utca*, *Ősz utca*, *Üstökös utca*, *Orgona utca*, *Gyöngyűk utca* (a régi Tyúkbögy táján). A Törökfej utcát Török utcára, a Háromkorona utcát Korona utcára szürkítették. Feláldozták a már említett, törzsökös hangzású *Kácsafészök*, *Háromdob*, *Kékkakas*, *Fehérló*, *Eprőskert*, *Zsidótemető*, *Ördögluk* és más utcaneveket.

Rókus szülőttei közül kiválik *Varga Ferenc* és *Czimer Károly* helytörténet-író, *Varga János* néprajzi kutató, *Maróczy Géza* sakkvilágmester, *Kabók Győző* színész.

Bálint Sándor

RÓKUS

L'auteur nous présente dans son article l'histoire de Rókus, quartier de Szeged qui se développe au cours du XVIIIe siècle. Le surplus de la population et les immigrants étrangers trouvent de l'habitation sur le terrain situé entre les boulevards d'aujourd'hui, l'avenue Kossuth et Tolbuchin. A la fin du XVIIIe siècle c'est sur ce terrain qu'on désigna aussi les habitations des juifs. En ce qui concerne le métier des habitants de ce quartier, ils étaient artisans non affiliés à la corporation, petits commerçants, forains, charretiers et journaliers.

Le quartier a tiré son nom de la chapelle Saint Rókus, bâtie en style baroque, qu'on avait dressée au Saint qui a été patron des malades épidémiques.

La partie du nord-ouest du quartier Rókus-aujourd'hui les environs de la rue Szatymaz — est marquée sous le nom Juhászváros (ville des bergers) sur les anciennes cartes géographiques. C'est ici que les bergers avaient leurs cabanes et leurs parcs à bétail au cours du XVIIIe siècle. Le quartier a été appelé encore „Kukoricaváros” (ville de maïs). Cette appellation s'en réfère à une grande culture de maïs. On engraisait des milliers de porcs et les charcutiers de Rókus munissaient de graisse, de lard et de viande la population de Szeged et ils en ont aussi exportés à Vienne. Il n'est pas alors surprenant si la fabrication du szalámi (saucisson hongrois) de Szeged prend son origine à Rókus. Vers 1860 des charcutiers de Rókus — faisant leurs services en Lombardie, ils y ont appris à fabriquer le saucisson italien. Une fois retournés, ils commençaient à le fabriquer à la manière hongroise. Plus tard les frères Czinner, puis Pick Mark en ont fait une marque mondiale.

En outre de ces métiers, on s'occupait aussi d'élevage de canard et de fabrication du savon. Les savonniers d'ailleurs très renommés faisaient encore de métier du fondeur de bougies.

L'auteur énumère aussi les noms anciens des rues de Rókus en les expliquant.

S. Bálint